

Martyn Rady, *Customary Law in Hungary. Courts, Texts, and the Tripartitum*, Oxford University Press, Oxford 2015., 266 str.

Martyn Rady najbolji je anglofoni poznavatelj srednjovjekovne društvene i pravne povijesti Ugarskog kraljevstva. Njegova djela doista su seminalnog karaktera podjednako za anglofonu publiku, kao i za mađarske i hrvatske znanstvenike. To se posebice odnosi na njegove studije o plemstvu, administraciji te pravnom uređenju i funkcioniranju. Osim toga, izrazito je u svojoj dugogodišnjoj karijeri zaslužan za objavljivanje izvora, i to kako onih pravne provenijencije, tako i srednjovjekovnih kronika. Oxford University Press objavio je 2015. djelo koje prvi put razmatra povijest ugarskog običajnog prava na engleskome jeziku, a kako i sam naslov otkriva, naglasak je smješten na sudove, tekstove, i dakako, Tripartit. Knjiga se strukturalno dijeli na dvanaest glavnih poglavlja te zaključak, a radi lakšeg snalaženja u tekstu, znanstveni aparat sadrži popis kratica (xi-xii), opsežnu bibliografiju (247-257) te kazala imena, mjesta i stvari (259-266).

Prvo poglavlje nosi naslov *The Legal Landscape* (1-14) i uvodnog je karaktera. Prvo autor daje kratki povijesni pregled – od doseljenja Mađara na prostor Panonije i Velike mađarske nizine, preko širenja na područje Slavonije i ulaska Hrvatske u uniju. Naglašava da je do razdoblja Mohača ostalo sačuvano nekih 300.000 isprava, što u originalu, što u transkriptu.

Potom slijedi *Customary Law and the Tripartitum* (15-26) koje govori o Tripartitu i Werbőczyju, ali počevši od toga kako se kraljevi i sabori od 14. i 15. stoljeća bave uspostavljanjem procedure jer su zakoni morali biti zapisani i fiksni. Za vrijeme pak Vladislava II. došlo se na ideju da se to mora napraviti kako za zakone koje je kralj proklamirao tako i za nepisano običajno pravo kraljevstva. Ideja prava, zakona i običaja te dužnost da to učini zapala je Stjepana Werbőczyja, kraljevskog kancelara koji nije bio formalno školovani pravnik. Tripartit je bio posložen u tri dijela prema ideji da se trebaju razmatrati ljudi, stvari i radnje, no to je podjela koje se nije mogao držati u samom djelu. Slane su kopije po kraljevstvu, bio je iznesen na saboru, no tiskan je na kraju na Werbőczyjev osobni trošak. Odmah se koristio na sudovima i u tekstovima, kada se referira na njega, navodi se kao *Decreti Tripartiti*. Običajno je pravo proizašlo iz kombinacije pisanih instrumenata, zakonodavnih akata i odluka sudova, pa tako autor navodi da su sudovi prilagođavali zakone i odlučivali koji su običaji normativni za slučajeve koji dolaze pred njih.

Treće poglavlje naslovljeno je *Customary Law, Legislation and Letters* (27-48) i govori o kraljevskom zakonodavstvu i ispravama sastavljenima u procesu parničenja. Autor počinje razmatranje rimskim i kanonskim pravom jer i sam Werbőczy kaže da ugarsko pravo počiva na toj pravnoj tradiciji. Njegova adaptacija bio je postepen proces u Ugarskoj koji je pobliže povezan uz širenje pravne pismenosti i pisanog zakona. Prvi su pisari bili pripadnici stranog crkvenog klera, no potom vrlo rano studenti počinju odlaziti na strana sveučilišta, čak u tome razdoblju do Engleske, da bi išli na sveučilišta sjevera Italije tek od druge polovice 13. stoljeća. Na tim su institucijama zadobili znanje o kanonskom pravu. Procesi pravnog opismenijavanja su potakli i osnutak katedralnih škola u Ugarskoj, a za onu vesprimsku se u izvorima navodi da se ondje radi na isti način kao u Parizu u Francuskoj. Potrebno je naglasiti da su najčešći tip dokumenta koji je cirkulirao po kraljevstvu bile *litterae relatoriae* (odnosno razni izvještaji o nekom pravnom činu), a do 14. stoljeća isprave potvrđene kraljevskim pečatom su uvijek nošene na mjesta javne vjere da ih se prepíše i potvrdi. Ponekad čak i nekoliko puta. Mjesta javne vjere preživjela su u Ugarskoj do 1874. s više-manje istim zadacima koji su počivali na

ideji njihove vjerodostojnosti. Od 13. stoljeća nadalje to su bila i mjesta gdje se "zadovoljavala pravda", a *homines capituli* su preživjeli promjene svojih svjetovnih kolega. Autor opisuje djelovanje na primjeru uvođenja u posjed.

Customary Law and Medieval Courts (49-63) naslov je četvrtog poglavlja. Kako i sam naslov govori, radi se o Triparitu i odlukama sudaca. U nedostatku zapisa prethodnih svojih odluka, sudovi su se oslanjali na memoriju, no kako je 1480. zamijetio kralj Matijaš Korvin "ako se sud ne sastaje dovoljno često, javlja se opasnost da smrt njegovih članova može oduzeti onima koji dolaze poslije njih mogućnost akumuliranog poznavanja zakona". Autor malo raspravlja o funkciji *asiza* koji se nisu javljali više nakon 13. stoljeća. Potrebno je naglasiti da se javlja koncept *absoluta potentia et auctoritas* što je bilo kraljevsko pravo koje označava da je kralj mogao promijeniti odluku bilo kojeg suda. No, tijekom vremena, kraljevski se sud razvija i grana, kurija se nalazila u Višegradu u anžuvinsko doba i kasnije u Budimu, sastav joj je bio raznolik, no činili su je članovi kraljevog vijeća koji su bili na prvom mjestu vojnici, a ne školovani ljudi prava. Razvijaju se protonotari koji su priručno naučili pravo sastavljajući dokumente, promatrajući proceduru i služeći kao arbitri u sporovima; mnogi su došli na položaj služeći kao službenici kancelarima ili nekim drugim patronima. Potrebno je naglasiti da su do sredine 14. stoljeća počeli držati pečate svojih sudaca što im je omogućilo da sastavljaju isprave u njihovo ime, a do 15. stoljeća su postali suci u svemu, samo ne imenu, i važan dio pravne procedure. Zbog sve većeg broja ljudi koji je sudjelovao u sudskim procesima, dolazi povremeno i do reorganizacije kraljevskih sudova – tako je primjerice kralj Matijaš Korvin 1464. reorganizirao sud tako da je spojio sudove *specialis presentia* i *personalis presentia*.

Potom slijedi poglavlje naslovljeno *King and Nobility* (65-83) u kojem autor, baš kao i Werbóczy, opisuje odnos kralja i plemstva, *lex regia*, prema kojem su stari Mađari predali svoju moć vladaru, a kralj je imao pravo stvoriti plemstvo preko darovanja zemlje kao oznake statusa. Percipirale su se dvije stvari – da kralj i plemstvo imaju neposredan i osoban odnos te da je priroda ugarskog kraljevanja izborna i da je plemstvo imalo pravo revolta protiv vladara. Potom autor raspravlja o raznim društvenim skupinama, o *comites, iobagiones, servientes regis*, sve do kasnijeg procesa koji je označen, prema Werbóczyju, kao *una eademque libertas*. Potom daje i pregled dolaska na prijestolje raznih pojedinaca, kraljevske i ne-kraljevske krvi. Spominje i zanimljiv događaj – kralj Ludovik II. rodio se prerano kao nedonošće, pa su mu stvorili inkubator od lešine svježe zaklanih svinja u što je bio stavljen na nekoliko dana i preživio je (da kasnije umre ne prirodnom nego nasilnom smrću kod Mohača). Raspravlja u ovom poglavlju i o činjenici da je u srednjem vijeku bilo inkorporirano nekoliko pravnih slučajeva, o Zlatnoj buli i Velikoj povelji sloboda (*Magna carta*), te da je u ranom novom vijeku *ius resistendi* bio shvaćan kao izlika za revolt.

Šesto poglavlje naslovljeno je *The Nobleman and His Land* (85-108) i bavi se sustavom *aviticitas*, što je jedan od koncepata koji autora zaokupljaju. To je ideja da svi koji su potekli od istog djeda imaju neosporivo pravo na njegovu zemlju. Prema Werbóczyju i Radyju, priča je povezana uz proces slabljenja rodova, rodovsku solidarnost i naposljetku, njegovu dezintegraciju. Daje ukratko i pregled problematike ženskog posjedovanja zemlje – ukratko se osvrće na pitanja miraza, djevojačke četvrtine i prefekcije. Osim toga, raspravlja i o pitanju *assumptio onera*, odnosno tvrdnji da plemić prilikom transakcije zemljišta priznaje pravo drugih rođaka na tu određenu zemlju i da će ih kompenzirati ako će biti potrebno. Od izabраниh tema u ovom poglavlju, Rady donosi i svoje viđenje preko Tripartita o tutorstvu, budući da prije toga ono nije bilo regulirano pravnim normama.

Sedmo poglavlje nosi naslov *Crime and Prosecution* (109-120) i riječ je o kriminalnim slučajevima, budući da se Tripartit malo fokusira na to pitanje, jer je sam Werbóczy radio u kuriji koja se bavila najviše pitanjima oko zemljišnih posjeda. Zakoni sv. Ladislava iz 11. stoljeća propisuju da su krađa, ubojstvo, pljačka, nasilni ulazak i silovanje kažnjivi smrtnom kaznom. Kroz srednji vijek nasilni se zločini nazivaju *actus potentiae* ili samo *potentia* i povlačili su smrtnu kaznu. Oni su dakako mogli biti lakši i teži. U praksi se rješavalo tako da je kompenzacija bila dogovorena, a od 14. stoljeća se javlja *homagium* kao "cijena čovjeka". U Ugarskoj su se izvodili i simbolički čini ritualiziranog nasilja, a Rady daje pregled i razvitka razmišljanja o nevjeri (*nota infidelitatis*) od kraljevog vijeća do sabora 1490., što je bio jedini slučaj u kojem se ne može postići arbitražni dogovor. Posljedično s time je povezan i nastanak službe kraljevog *fiscalisa* te potom županijskih *fiscalisa* ranog novog vijeka koji su polako počeli otkrivati ideju javnog progona i povezano s njom ideju torture. Sukladno tome, jednako kao i nevjera, optužba za čaranje je bila ona koja nije moglo biti razriješena dogovorom. Kazneno je pravo stoga puno toga posudilo i implementiralo iz njemačkih zemalja.

Medieval Procedure and Judicial Decision Making (121-140) naslov je osmog poglavlja koje se fokusira na proceduru i sudske odluke. Počinje razmatranjem oktavalnih sudova koji su se održavali na oktave oko blagdana sv. Jurja, sv. Jakova, Bogojavljenja i sv. Mihovila, a sporovi su išli od ročišta do ročišta i bilo je moguće ponovno podići tužbu. Osim Tripartita, za razmatranje se koristi i tekstom nešto kasnije kompilacije Kvadripartit i još kasnijeg *Corpus Iuris Hungarici* iz sredine 18. stoljeća. Prvo su se tužitelji obraćali sudu, onda je protonotar to pročitao i slao poziv na sud tuženome, da bi eventualno došlo do suda, jer se, naime, često izbjegavao dolazak na sud. Vrlo raznolika je terminologija sudskih poziva budući da se njima često definirao i sadržaj problema. Potrebno je i naglasiti da su sporovi vođeni na kraljevskom sudu mogli jako skupo stajati stranke, jer su one, između ostalog, morale tražiti i smještaj u glavnom gradu kraljevstva.

Early Modern Legal Institutions (141-163) deveto je poglavlje djela. Rady počinje svoje razmatranje podjelom kraljevstva nakon Mohača, Sulejmana i problema između Ferdinanda i Ivana Zapolje na dio pod osmanskom okupacijom, Transilvaniju i "Kraljevsku Ugarsku" (dugi polumjesec od hrvatske obale do sjeverozapadne Rumunjske i Ukrajine) pod vlašću Habsburgovaca. Osim toga, u ovom su razdoblju područje potresali i vjerski i politički problemi. Pokušao se stoga uvesti Kvadripartit, što je bio jedan neslavan pokušaj koji je propao vrlo brzo. Kraljevsko se vijeće prestalo okupljati, preseljeno je u Požun i korišteno prilikom ceremonijalnih prilika, a u predsjedavanju njime, palatina je zamijenio *locumtenens*. Ugarska je komora bila podređena carskoj kancelariji, a trebala je skupljati i upravljati kraljevskim приходima te upravljati kraljevskim utverdama i imovinom koja je spadala pod kraljevskog rizničara (tada je mnogo imovine bilo konfiscirano). Županijska organizacija je bila sve više sofisticirana jer se radilo o profesionalizaciji pravde na lokalnom nivou što je postepeno zamijenilo sudove kurije. Ipak, Ugarska ranog novog vijeka se ipak zadržala unutar pravnog sustav koji je naslijedila iz srednjeg vijeka.

Deseto je poglavlje naslovljeno *Codification After the Tripartitum* (165-190), a bavi se pitanjem Kvadripartita i Tripartita. Kralj Ferdinand je 1548. na zahtjev sabora odobrio osnivanje komisije za razmatranje zakona kraljevstva u skladu s pravdom i božanskim zakonom. Čini se da je uzrok tome bila činjenica da nije volio Werbóczyja, koji je umjesto njega podržavao Zapolju. Na čelu te Ferdinandove komisije bio je zagrebački biskup Pavao Gregorijanac. No, Kvadripartit nije imao utjecaja na pravnu povijest Ugarske, jer se kralju nisu sviđjeli neki di-

jelovi i cijela se ideja odbacila. Počelo se tada razmatrati da se svi zakoni objave skupa, da im se onda doda i Tripartit, pod imenom *Corpus Iuris Hungarici* (CIH).

Slijedi poglavlje *Courts and the Law in the Long Eighteenth Century* (191-213) koje donosi pregled zakona i sudova tijekom dugog 18. stoljeća. Tada su koristili brojne zakone, od Tripartita, CIH, te austrijski *Praxis criminalis* (jer je već bilo naglašeno kako je Tripartit propustio regulirati kazneno pravo). Time su se vodili sudovi u kraljevstvu, u selima, županijama, trgovištima. Svejedno je puno toga spadalo u procjenu od slučaja do slučaja. Tada na kraljevskom sudu dolazi do stvaranja prizivnog suda pod imenom *Septemviralis*, a pobočni ogranci su osnovani posvuda u kraljevstvu, između ostalog, dvadesetih godina 18. stoljeća i u Zagrebu. Rady naglašava da su sudovi svejedno bili fleksibilni i voljni prilagoditi se praksi, posebice zbog rastućeg trgovačkog prava.

Tematski posljednje poglavlje nosi naslov *Custom and Law in the Modern Period* (215-240). Stvari se mijenjaju s Josipom II. zbog njegovih reformi, da bi njegov nasljednik, Leopold II. naprasno sazvao sabor nakon 35 godina, 1790. godine. Počelo se smatrati da je Tripartit ono što Ugarsku drži u stanju mirovanja i nesposobnom za promjene prema umjerenim konzervativcima. Daje pregled situacije u razdoblju neoapsolutizma te rada parlamenta do kraja 19. stoljeća. Navodi kako je proces izgradnje države i modernizacije institucija rezultirao u Ugarskoj širenjem i razvojem zakona.

Djelo zaključuje *Conclusion* (241-246), gdje autor sažeto i jezgrovito daje presjek zaključaka i pitanja koja su ga mučila kroz cijelo djelo.

Djelo Martyna Radyja vrlo je sveobuhvatno i doista je rijetkost da se u historiografiji neki od fenomena promatra u tako dugome trajanju. Pitanje običajnog prava i Tripartita sigurno je tema koja ga je dugi niz godina zaokupljala te je razmatrao brojne probleme iz djelovanja prava i društva, posebice one vezane uz zemlju i plemstvo. Možda sama ne bih izabrala neka od pitanja koja razmatra, ali neosporivo je riječ o korisnome djelu, izdanom kod prestižnog engleskog izdavača. Mislim da će biti od velike koristi kako za istraživače srednjeg tako i one ranog novog vijeka, budući da dosta pravne tradicije vuče svoje porijeklo u Tripartitu, posebice za one koji se bave hrvatskom povijesti 17. i 18. stoljeća. Osobno sam mnogo toga novoga saznala iz nje. Stoga se autoru mogu uputiti samo čestitke, jer će zasigurno biti poticaj za razmišljanje o procedurama i "hrvatskoj praksi" koja se (ponekad) razlikovala od one ugarske.

Suzana Miljan

Gert Mellvile, *The World of Medieval Monasticism – Its History and Forms of Life*, prev. James D. Mixson, Cistercian Studies Series, sv. 263, Cistercian Publications, Collegeville, Minnesota 2016., xvii + 444 str.

Ova knjiga, izvorno objavljena 2012. godine na njemačkom pod naslovom *Die Welt der mittelalterlichen Klöster: Geschichte und Lebensformen*, predstavlja sintezu i vrhunac preko četrdeset godina rada profesora Gerta Mellvilea na polju crkvene povijesti i povijesti crkvenih redova. Ona je također i plod djelovanja "njegovog" Istraživačkog centra za komparativnu povijest crkvenih redova (*Forschungsstelle für Vergleichende Ordensgeschichte – FOVOG*) na Sveučilištu u Dresdenu. Kako za ovakvu monografiju ne bi ostali zakinuti čitatelji kojima je njemački jezik stran, pobrinuli su se urednici i izdavači serije *Cistercian Studies Series* te prevoditelj